

1-ДӘРІС

Асқарұлы Қыдыр
PhD., қауымдастырылған профессор

Жарық толқындарының қасиеттері

Жарықтың электромагниттік табиғаты

Толқындық теңдеу. Кез келген электромагниттік толқындар вакуумда тұрақты жылдамдықпен тарайды:

$$c = \frac{1}{\sqrt{\varepsilon_0 \mu_0}} \approx 3 \cdot 10^8 \text{ м/с.}$$

Максвеллше жарықтың табиғаты электромагниттік болады және вакуумде c тұрақты жарық жылдамдығымен тарайды, ал ортадағы жарық жылдамдығы мынаған тең:

$$v = \frac{1}{\sqrt{\varepsilon_0 \mu_0 \varepsilon \mu}} = \frac{c}{\sqrt{\varepsilon \mu}}, \quad (4.1)$$

мұндағы $\varepsilon_0 = 8,85 \cdot 10^{-12} \text{ Ф/м}$, $\mu_0 = 12,56 \cdot 10^{-7} \text{ Гн/м}$ – тұрақты шамалар, ал ε және μ – заттың диэлектрлік және магнит өтімділігі. $n = \sqrt{\varepsilon \mu}$ – мөлдір диэлектриктің сыну көрсеткіші деп аталады, мұндай заттардың көпшілігі үшін $\mu = 1$, яғни $n = \sqrt{\varepsilon}$, онда

$$v = \frac{c}{n} = \frac{c}{\sqrt{\varepsilon}}.$$

Бұдан жарық толқынының ұзындығы вакуумнан затқа өткенде өзгереді деген қорытынды шығады. Өйткені, $\nu = \frac{\lambda}{T} = \lambda\nu$, онда вакуумда $c = \lambda_0\nu$, ал

$$\nu = \frac{c}{n}, \text{ демек}$$

$$\lambda = \frac{\nu}{\nu} = \frac{c}{n\nu} = \frac{\lambda_0}{n}.$$

(4.2)

Вакуумдағы жарық толқынының ұзындығы

$$\lambda_0 = (0,40 \div 0,76) \text{ мкм}$$

аралықта жатады, сондықтан олардың жиілігі

$$\nu = (0,39 \div 0,75) 10^{15} \text{ Гц}.$$

Максвелл теңдеулерінен жарық толқындарының түбегейлі қасиеттері шығады: олардың көлденеңдігі, бойлық құраушысының болмауы, ортогоналдылығы ($\vec{E} \perp \vec{H}$). Электромагнитті толқындар сфералық (цилиндрлік), жазық болып бөлінеді және олардың әрқайсысы монохроматты ($\omega = \text{const}$) болуы мүмкін.

Қарапайым, сонымен бірге дербес түрі ретінде гармониялық осциллятор шығаратын жазық монохроматты электромагниттік толқынды қарастырайық:

$$\begin{aligned} E &= E_0 \cos \omega \left(t - \frac{x}{v} \right) \\ H &= H_0 \cos \omega \left(t - \frac{x}{v} \right) \end{aligned}, \quad (4.3)$$

мұндағы E_0 және H_0 – электр $\vec{E}$ және магнит $\vec{H}$ өрістерінің кернеулік векторларының амплитудалық мәндері; ω – тербелістің циклдік жиілігі:

$\omega = 2\pi\nu = 2\pi \frac{v}{\lambda} = 2\pi \frac{1}{T}$; v – ОХ осі бойынша оң бағытта берілген затта таралған

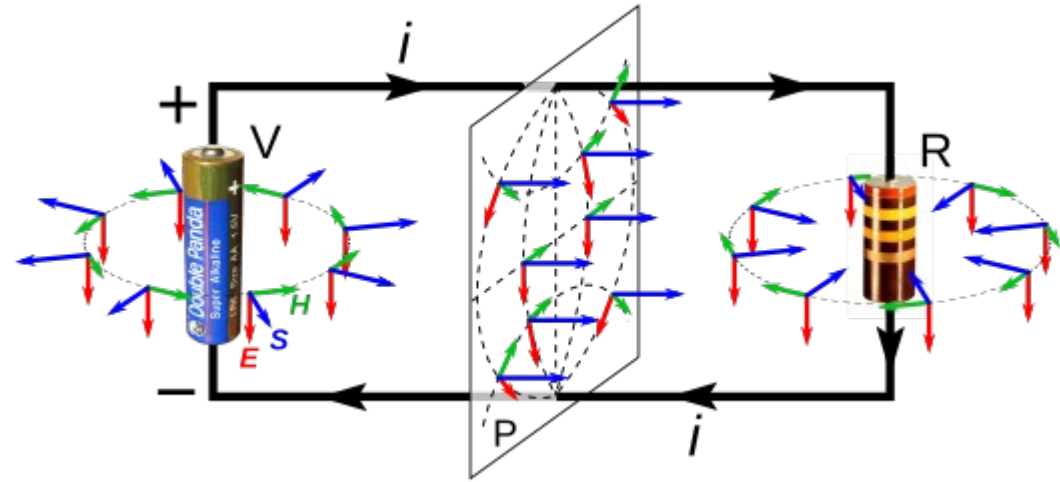
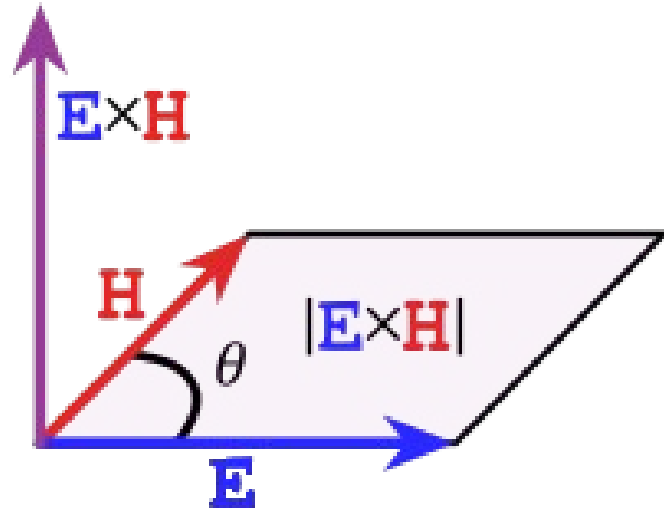
толқынның жылдамдығы.

Жарық толқынының өзімен бірге тасымалдайтын энергиясы энергия ағынының векторлық тығыздығымен (Умов-Пойнтинг векторымен) сипатталады:

$$\vec{S} = \left[\vec{E} \vec{H} \right], \quad (4.4)$$

мұндағы $\vec{S}$ – берілген уақыт мезетіндегі кеңістіктің әрбір нүктесіндегі энергияның шамасын және таралу бағытын көрсетеді. Изотропты ортада $\vec{S}$ бағыты толқынның (жарық сәулесінің) таралу бағытына сәйкес келеді, сондықтан $\vec{E}, \vec{H}, \vec{S}$ векторлары оң бұранда құрайды: $\vec{E} \perp \vec{H} \perp \vec{S}$ немесе $\vec{E} \perp \vec{H} \perp \vec{v}$.

Умов-Пойнтинг векторы

V батареяны R резисторына қосатын i тұрақты ток тізбегі тізбекті қоршап тұрған кеңістіктегі s нүктелік векторы электр өрісінің кернеулігі E магнит өрісінің кернеулігі H Батареяның айналасында умов-Пойнтинг векторы батареядан бағытталған, бұл батареядан энергияны тасымалдауды көрсетеді; резистордың айналасында умов-Пойнтинг векторы резисторға бағытталған, бұл резисторға энергияны тасымалдауды білдіреді; умов — Пойнтинг векторының кез келген жазықтығы арқылы ағыны p батарея мен резистор арасында-батареядан резисторға бағытталған

Электромагниттік толқындағы $\vec{E}$ және $\vec{H}$ векторларының модулдерінің тәуелділігі мынадай:

$$\sqrt{\varepsilon\varepsilon_0} E_0 = \sqrt{\mu\mu_0} H_0,$$

онда

$$H_0 = \sqrt{\frac{\varepsilon}{\mu}} \cdot \sqrt{\frac{\varepsilon_0}{\mu_0}} \cdot E_0 = n \cdot \sqrt{\frac{\varepsilon_0}{\mu_0}} \cdot E_0, \quad (4.5)$$

мұндағы $n = \sqrt{\varepsilon}$, яғни $\mu = 1$ деп қабылданған. (4.4) және (4.5) теңдеулерінен $\vec{S}$ векторының орташа мәні $\frac{1}{2} n \sqrt{\frac{\varepsilon_0}{\mu_0}} \cdot E_0^2$ -қа тең екендігі шығады, демек $S_{\min} = 0$, ал

$$S_{\max} = n \sqrt{\frac{\varepsilon_0}{\mu_0}} \cdot E_0^2.$$

S векторының мәндерінің тербелістері $\vec{E}$ және $\vec{H}$ тербелістерімен салыстырғанда 2ω есе жиілікпен жасалады. Энергия ағынының тығыздығы мәндерінің уақыт бойынша жарық толқыны тасымалдайтын $|\langle \vec{S} \rangle|$ орта модулін кеңістіктің берілген нүктесіндегі *жарық интенсивтігі* I деп атайды.

$$I = \left| \langle \vec{S} \rangle \right| = \left| \left\langle \begin{bmatrix} \vec{E} & \vec{H} \end{bmatrix} \right\rangle \right|, \quad (4.6)$$

жарық интенсивтігінің сандық мәні

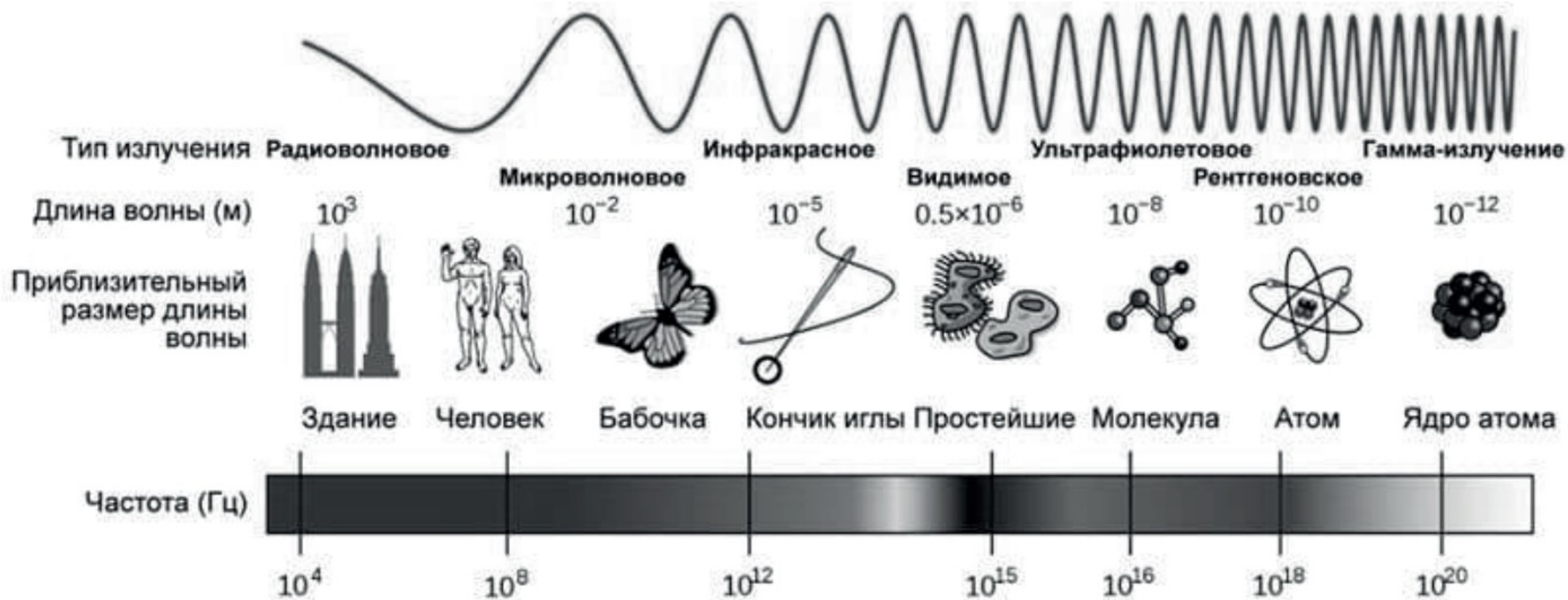
$$I = \frac{1}{2} n \sqrt{\frac{\epsilon_0}{\mu_0}} \cdot E_0^2, \quad (4.7)$$

сонымен, $I \sim nE_0^2$, ал вакуумдағы жарықтың таралуы кезіндегі мәні

$$I \sim E_0^2. \quad (4.8)$$

Интенсивтік Вт/м² немесе лм/м² өлшем бірліктерімен анықталады.

Электромагнітнік талқын шкаласы

Бақылау сұрақтары:

1. Электромагниттік толқындардың қандай қасиеттері сізге белгілі?
2. Қума электромагниттік толқындардың интенсивтігі мен Умов-Пойнтинг векторының арасында қандай байланыс бар?

Назарларыңызға рахмет!